

«Orixe» ren poemari buruz,

Labayen jaunari karta idikia

juan san martin _____

Adiskide eta euskaltzainkide:

“Orixe” omenaldi liburuaren 22-garren orrialdean eskatzen didazun bezela, nere «gaizki esandakoak» zuzentzera natorkizu —ta bide batez zure gaizki ulertuak eta liburu ori eskuratzen dutenek gaizki ulertu ditzazkeanak ere bai—. Izan ere, liburu ori ez zan tokirik egokiena auzi ori sartzeko, bi errazoi gaitik: lehenengo, liburua osotu duten idazleeri faltatzea dalako auzi-bide bat jartzea; ta, bigarrenago, or sartzeko eskubiderik izan ez dugun Euskaltzaindikoak astintzea ez dalako ongi. Batez ere Euskaltzaindiaren ardurapea eskatu ondorean. Baldin, gauza guziak zuk eskatzen duzun babesa eta neurria bear badute.

Iru urteren buruan izan duzu denbora edozein euskal al-dizkaritan ortaz zerbait esateko.

Beraz, Orixe-ren poema nagusiarekiko iritzietan zurekin bat ez banendorrren ere, oraingoz ixiltzea naiagoko nuen oho-rezko bilduma orren eta bertan izenpetzen duten adiskideen errespeturako. Orregaitik konprenitu bear zenuke oraingoz

auzi ori zergaitik ez dudan nai ikutu. Laffite-k ongi dion bezala: «bertze aldi batez, buru-berokeriak utzirik, norbaitek edo hobeki norbaitzuek odol hotzean berexiko bide dute haren obran, nun den Orixetasuna eta nun Orixekeria» (Herria, 802 zenbakia —lehen plana— Abenduaren 16-koa. 1965).

Ezer baiño lehen, zure nahasketa argi ipini ditzadan: 22-gn. orrialdean zuk aipatzen dituzun nere itz oiek, ez dira zuk diozun tokian jarriak. Zeren billa? humorezko artikulu aretan ez nuan nik ezertarako aipatzen Euskaldunak poema. Nunbait zerrorek, naigabez edo, deiak tokiz aldatu dituzu, batarena bestean jarritz. Gaiñera, komillaz jarriaz, itz oiek beren girotik atera dituzu, zeure beste erabateko esan naira biurtuaz. Ez dakit zelan ez duzun izan ori baiño kontu geiago orrelako gauza batean.

Oraindik konprenitu ez dudana da, zerek zirikatu zaituan nere izena bi aldiz agotan artzeko, ta bietariko batean, gaiñera, Euskaldunak poemarekin zer ikusirik gabekoa izanik. Ta, nere izenen aurrekaldean, «Orix»ri buruz esan diran «Poesiarik gabeko poema»; «Euskaldunak s... usai dariola («olatu berriko» poetatxoa edo); ta «basurde» ez izena eman ziela, aipatzen dituzu baiña beren izenak agertu gabe. Zergaitik ordea? Zergaitik ez dut nik izan aiek aiña begiramendu? Ta gaiñera, iru orriren barnean guziak sartzera, nere izena bi aldiz aipatuaz, nornaik esango luke beste aiek ere neri erantsiak direla. Ondo dago besteei kontuz ibiltzeko esatea. Baiña kontuz norpera ere. Ez baita erreza alkarren ondorean orrenbeste trunpatze egitea.

Nijoan, gaiñerakoak baztertuz, neri dagokidan partean erantzutera:

21gn. or. diozu: “Yakinzale zeatzegiak ez dute Poesia-begiz ikusten, bere teknikaz baizik; eta, jakiña, ezin Olerkirik geiegi maite.”

Ni banaiz jakinzale, eskertzen zaitut iritzi orregaitik, baiña ez dut nere burua jakituntzat. Gaiñerakoan ez nago zurekin. Jakinzale izan diteke olerkari, teknika alde batera utziaz, olerki muñaren sentipenik sakonenean. Zure itzak gezurtatzen dituzte goimaillako olerkarien izen aukerak: George William Russell, T. S. Eliot, Saint John Perse, A. Machado, Unamuno, P. Salinas eta abar. Jakinzale zeatzik izan bada, oiek izan dira olerkariak izatetik aparte.

Ala ere, orrera arte esaten duzunak ez du orrenbeste garrantzi. Baiña ortik oratzen diozu beste esan nai oni: “Gure arri zaar eta ezur-biltzaille batzuek gaitz ortaz kutsutu zaizkigu, ta gai ortan jakintsu dugun...”, diozu ondorean. Berriz ere jakinza ta olerkaritza elkarren kontra baleude bezala, ta orrek eskubidea emango balu bezala nik literaturan sarbiderik ez izateko.

Alde batetik, ni ez nauzu, arestian esan dizudan bezala, jakintsua, nere zoritxarrerako. Orretan jakintsua, gure artean, Barandiaran, Altuna, Basabe, Apellaniz eta abar dituzu. Eta, Teilhard de Chardin ere bai —eta ez da erreza igartzen Teilhard de Chardin-en barnean nor dan gaillen: arkeologoa ala olerkaria—. Beste agiririk bear bazenuke ere, ara beste izen bat arkeologo bezala eta poeta bezala munduan oso ezaguna dena: William Butler Yeats. Beraz, ez diot zentzu geieirik arkitzen zure esan naiari.

Eta, gauzak bere neurritik zerbait ateratzea bada ere, zerorren neurrira etortzeko asmurik gabe, geiago esango nizuke: irakurri zazu Oteiza-ren *Quousque tandem...!*; eta konturatuko zera batzuentzat “gure arri zaar” oiek zer ikusia dutela poesia-rekin. Eta olerkari bezala ukatu eziña eta izen aundia duan Gabriel Celaya berak, *Baladas y decires vascos*, bere azken liburuan, “El silencio vasco” izeneko poesia bat dakar “cromlechs” eta gure izakereri buruz egiña. Beraz, ta au, bada ez bada esa-

ten dizut, ez duela ezer txarrik “arri zaar eta ezur-biltzaille” izateak, eta izatekoan ere bai gauzonik.

“Olerkariak gure baserriak loraz beterik ikusten dituztela: eta mendizaleak (ez “mendigoizaleak”) ikusten dugu egia: lora gutxi ta zimaurreta eta kirats asko”, jartzen duzu. Ori esaten banuan ere, ez *Euskaldunak*-rengaitik, baizik gure olerkari erromantikuegaitik. Ta, zuk nahastatu nauzu or. Ez da ez dioa baserriaren kontra ere. Ez! Ez nago baserriaren kontra; baizik alde. Kanean bizi diran abertzale olerkari erromantiku asko dira baserria idealizatuaz eta aientzat zijoan ziria, ta ez baserriarentzat, ez da gutxiagorik ere. Bestela nere gurasoen aurka joatea izango zan. Neronek ere baserria oso maite dut. Maite ditudalako ikusten ditut zimaurreta eta kirats artean zokoraturik. Bestela joan zaitez Matxinbentara. Ango gizarajoak alorretan piñua sartu ta kalera peontzara etorri ezin direla ikusiko duzu, lurrak berenak ez direlako. Piñuak sartzen dizkie bai, laboraritzako lurrak gutxiteko, iñorentzako piñuekin. Ta, ori ez da Andalucia-n gertatzen dana; ez! Baizik Gipuzkoaren biotzean. Zimaurreta, kiratsa ta mixeria gorria ikusi nai baduzu joan zaitez bertara. Edo, bestela, irakurri “Zeruko Argia”, 42-gn. zenbakia, 1963-koa, abenduaren 15-ekoa. An eta beste zenbait tokitan, Euskalerritik atera gabe arkituko duzu gertakari bera. Ta ori salatu bear luteke gure folklore olerkariak, baserriak benetan maite ba dituzte. Gu, bapo! bizi gera baserrieri kanpokaldetik begira. Barrutik dioa prozezioa. Baiña, bada ez bada ere, berriz dizkizut, orrekin ez nuela *Euskaldunak* ezerzan pasatu orrelakorik ori idatzi nuenean.

Baserriaren bizimaiñak sendotzen eta goratzen kontatu nerekin. Baiña ez itzez, baizik laguntzaz: justiziaz. Gutxienez kaletarrak aiña eskubide izan daiten.

22-gn. orrialdean diozun “Paketsuak, apalak, motelak eta totelak” agertzen dirala *Euskaldunakoak*. Ori bai esan nuen

Euskaldunak gaitik. Neregandik, zuretzako pekatu bakarra ori izan bear zan; ez bestea.

Aurretiko iru itzak kostatuko zaizu desegitea *Euskaldunak* ciñarri artzen baduzu. *Euskadunak* irakurri duten guziak oar-tuko ziren ortaz. "Totelak", puntua beteaz jarri nuen, poemaren puntu pobreen bezala, eta aitortzen dizut ori ipini bearrik ez nuela. Beraz, puntua joan zitzaidan aruntzago. Baiña *Euskal-
cunak* irakurri dutenak konturatuko ziran noski, bertako gizon-
ezko eta emakumezkoak naikoa total direla.

Euskaldunak aspergarria da. Nik ezagutzen ditudan eus-keltzaleeri (euskeltzalea ez danik ez bai dut ezagutzen poema ori irakurri duanik), poeman ezarriak dauden erri-kantak gus-tatu zaizkie. Erri-kantak eta Elizanburu, Arrese Beitia, Lekuona eta orrelakoen poesi atalak (ori bai, "Orixe" k bere zorrarako ongi aukeratuak). Poemaren astuntasunean arnasa lasaitzen dute tarteka dituan kanta oiek. Ezin esan erri-kanta oiek poe-siarik ez duenik.

Ukatuko ez dizudana da, ta onetan erdiz zurekin bat nator-kizu: "Orain bi milla urte Virjilio" k egindakoa, gure "Orixe" aztu-eziñak, "Euskaldunak" poema nagusian berritu ta osatu du". Orixe bai, "Orixe" orain bi milla urtekoa genduana. Ori da esatea ausartu ez nintzana. Ori ain zuzen ere bere gurari ta egintza, orain bimilla urtekoa. Baiña alde batetik eziñezkoa. Virjilio-ren *Bukolikak* eta *Georgikak* beste zantzo bat ekarren munduari; bigarrena Augustori jendea nekazaritzara igortzeko asmuz egiña. Lehenenak ere erromatar gerratieri irakasten zien lanak jasotzen duala mundua eta ez gerrak. Orregaitik dira *Eneidak* baiño askozaz gorago jartzen diranak. Baiña, oiek ahal ziran "Orixe" ren errazoiak? Ez dut uste. "Orixe" ren errazoi bakarra izan zan euskaldunori poema nagusi bat egitea. Eta ez zan konturatu, bestelako erriak, bestelako errazoiak bultzatuta egin zutela. Ori jakin izan balu, ta bere burua olerkaritzat eduki, Walt Whitman-i jarraituko zion eta ez Virjiliori.

Orregaitik, "Orixe"ri ez diot ukatzen euskera asko ekianik, itzultzaile ona ez zanik eta abar. Are geiago, *Olerti* aldizkarian argitaratu nuen *Olerti muiñari buruzko solasa* lanean (1965, 3/14 or. argiratu. Larrean 1964-gn. urteko olerki-jaietan irakurritakoa) jartzen nuena irakurri dutenak jakingo dute "Orixe"-ren poesi-mistikoa aintzat artzeaz gaiñera, goraltzen nuela. Naiz eta emen ere aspaldi joandako ideeri lotu, adimen kezkatia azaltzen bai du.

"Orixe" ezagutu nuanean, Nemesio Etxaniz-en bidez eta bera lekuko zala, agurtu ta laister, bat-batean esan nion aurrez-aurre, *Euskaldunak* ez zitzaidala gogoko, baiña bai *Barne-muinetan*. Bere erantzuna au izan zan: "Askok esan didate ori bedori. Baiña askoz landuagoa da *Euskaldunak*". Orduan, erantzunez esan nion: "Ori ez dizut ukatzen, *Euskaldunak* landuagoa izango da, baiña *Barne-muinetan* jarri zenituan zure kezka ta barne gogo guziak, ta bertan dituzu zure pentsameneko gudu nagusiak. Ta or dago gizona bere pentsaeraz ta sentieraz". Ez zuan jakin erantzun ziur bat ematen. Au ondo gogoratzen naiz; nere buruan milla aldiz erabilitako pentsamendua zalako. Baiña, "Orixe" k alkarrizketa aretan, era guzietarako literatura, bakoitzak aukeratu zezan, egin duan gizon baten idurira mintzo zan. Are geiago, berak ere segurantzirik gabe, zertan asertatu zuan eta zertan ez.

Ta, nik teknikaz ikusi poesia? Ez jauna. Poesia teknikaz "Orixe" berak ikusten zuan, ez nik. *Euskaldunak* poema, arkitetu batek etxe jasotzen duan bezela egiña da, itzak, lerroak eta bertsuak pillatuz, bertszuz-bertsu bere gorputza muntatuz; silabak eta bertsuak ondo kontatuaz, puntuetan ere bere alegiña emanaz. Geroago ta geiago desbaliatzen dijoan Fernando de Herrera-k bezala. Bai aspergarria lan ori. Kalkulatua, otza, biotzik gabea: "Poesia gabeko poema". Gaiñera, poema bezala, bere mendearen giroko positibismoa falta zaio. Positibismoa,

Salbatore Mitxelena-ren *Bizi nai* poema bikaiñak duana (ikusi "Euzko-gogoa", 1955'go. orrilla-lotazilla, 66-75 orrialdeak).

Nornaik ikusi ditzakeana da an sartu dituan erri-kantak eta iñoren olerkiak —esan dudan bezala— dirala onenak, bizi-garrienak. Bai moldez eta bai izpirazioz obeto tajutuak dirala. Orregaitik, gaur, zer luke txarrik esango banuke Mikel Lasa-ren poematxo bat naiago dudala "Orixe"ren atalik onena baiño?

Ta ori pentsatuarren, "Orixe"ren lanari ez deritxot alperri-kakoa, ez eta gutxiagorik ere. Beti izango zaigu jakingarri, bai euskeraren aldetik eta bai etnografiaren aldetik. Ori ezin uka.

"Orixe" k uste zuan (ta "Orixe" k bezala beste askok) derrigo-rrezkoa genuela poema nagusi bat, gure literaturaren aberasta-sunerako. Konturatzeke munduan diran poema nagusiak ez di-rala asmu orrekin egiñak. Eldu ziranak, beren mendeko giroaren eragiñez elduak dirala. Baiña, gaur, beste denbora batzuek dira, ta rusoak eta amerikanoak literatura aurreratua ta aberatsa dutela iñoiz poema nagusirik izan gabe. Aien poema denen ar-tean egiña da, geroan betiko balore istoriku bat izango duena, Homero, Virjilio, Dante, Cervantes edo Shakespeare-nak beze-laxe. "Orixe"-renak nekez izango duen balorea.

Mende onetako literaturaren tajuratik urruti ibili zan "Ori-xe". Gure errian aspaldiko mendeetan loratu zen nekazaritza-ren garaikoa. Ta ordurako ere idealizazio faltsuz beterik. Zer-gaitik, gure errian ere izan bai dira lapurrak, erailleak, gaiz-killeak eta gaiñerako giza-txar mota guziak (gure ustez beste erri batzuetan baiño gutxiago izan ba dira ere), baiña "Orixe-k bere poeman, bere denborako Euskarriko beste zenbait bizi-bide asko ta garrantzitsuri bezala, ez dizkie tokirik eman. Errealitate gutxiko ames erromantikoak indar asko bai zuen bere gain.

Jakitzekoa izango litzake, beste izkuntza batera itzulita, erbestekoen aburua.

Zure lanean aipatzen dituzun errazoiegandik aparte, bestelako irizpiderik baduzu *Euskaldunak*-ri buruz, poema epiko bezala, pozik entzungo nuke. Hegel aspaldi pasatu zen mundutik, gure artean lorratz aundirik utzi ez badu ere. Lotu gaitezen dialektikara, argirik bada agirian jartzeko. Zure, nere ta gure argitasunerako.

Bukatzeko, Mitxelena-k atarikoan jartzen dituan itz batzuek artzen ditut neretzat: "Ez naiz, ordea, gaizki esaka ari. Gure aldikoa izan balitz, gure gisako gizona eta idazlea izango gendukean, ohea naiz kaxkarragoa, baiña antzekoa eta kidea" Orrekin geiena esanda dut.

Z A B A L D U

KULTURAREN URTEA dugu aurtengoa.

JAKIN Euskal-Herriaren kultura gizontzen ari da joan daneko HAMAR urte hontan. Halere, JAKIN ez da behar haiña ezagutua euskaldunon artean.

Orain bost urte, 14-garren alean, gure aurrekoek zioten bera dizuegu gaur ere:

«Erakus zaiozute JAKIN lagun bati, irabaz zaiozute euskerari irakurle berri bat. Ekin, ba: ia harpidedun bakoitzak beste berri bat irabazten duen!» Hori bai litzakela KULTURA URTE hau ospatzeko era polita.